ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Ірини Романівни Сус

"Українсько-польська і польсько-українська лексикографія XIX ст. в українському вимірі",

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Львів, 2019. – 220 с.)

Вивчення й дослідження історичної лексикографії – одна з тем, що останнім часом дедалі більше привертала і привертає увагу українських науковців (В. Німчук, Г. Войтів, О. Кровицька, Б. Галас, І. Скиба, Ю. Осінчук, Г. Дидик-Меуш та ін.). Однак лексикографія XIX ст., зокрема українсько-польська і польсько-українська, – це маловивчена ділянка в колі української лінгвістики на питомо українських теренах. Про надруковані українсько-польські пам'ятки є бібліографічні згадки або короткі відомості в працях з історії української лексикографії Б. Галаса, П. Горецького, Б. Грінченка, З. Кузелі, А. Москаленка. Комплексного дослідження пам'яток українсько-польської та польсько-української лексикографії XIX ст. досі немає. Саме тому дисертація Ірини Романівни Сус "Українсько-польська і польсько-українська лексикографія XIX ст. в українському вимірі", безперечно, є актуальною.

Відповідно до чітко сформульованої мети та завдань дисертантка обрала правильні методи і шляхи її вирішення. Достатньо повною є і джерельна база дисертації: розглянуто й схарактеризовано 21 пам'ятку XIX ст., що сумарно містить близько 90 900 лексичних одиниць. До складу джерел увійшли: а) самостійні праці, зокрема друкований «Прирѣчный словарь славєно-польскій …» (Львів, 1830) Й. Левицького та рукописні «Матеріяли до словаря русскаго» (1822–1826) у шести томах І. Лаврівського, «Матеріялы до руского словаря» в п'яти томах Й. Скоморовського, «Словарь языка южно-русского 1834–1844» І. Вагилевича, «Прирѣчный словарь Полско-словеньскій і Народно-Рѣскій …» (1849) Т. Витвицького; б) пам'ятки українсько-польської притекстової лексикографії (12 пам'яток); в) лексикографічні пам'ятки української мови XIX ст., у яких вибірково до української лексики подано польські відповідники (с. 23–24).

Вступна частина повністю відповідає вимогам до дисертаційних робіт: у ній умотивовано вибір теми, визначено актуальність, мету і завдання дослідження, новизну, об'єкт і предмет праці, теоретичне й практичне значення, методи дослідження, апробацію результатів (с. 22–26).

У першому розділі *"Історико-методологічні засади вивчення лексикографічних пам'яток»* висвітлено основні теоретичні положення лексикографії (Г.М. Гнатюк, О.М. Демська, О.В. Кровицька, В.А. Широков та ін.), зокрема перекладної

(С.І. Головащук, О.І. Нечитайло, І.А. Самойлова та ін.). Зазначено, що лексикографічні пам'ятки слугують джерельною базою для студій з діалектології, історії мови, для дослідження мовних контактів. Розглянуто результати аналізу друкованих та рукописних пам'яток у працях з історії української лексикографії XIX ст. (Б. Галас, П. Горецький, Б. Грінченко, З. Кузеля, А. Москаленко та ін.). Похвальним є те, що в цьому розділі водночас подано коротку характеристику деяких словників, яку запропонували А. Будзяк, О. Горбач, Й.О. Дзендзелівський та ін. Встановлено методологічну базу дослідження.

Вдумливе прочитання різнопланової літератури і вдале її використання дало змогу дослідниці на належному науковому рівні здійснити конкретний аналіз власного матеріалу у двох наступних розділах роботи.

У другому розділі дисертації *"Українсько-польські та польсько-українські словники XIX ст. як самостійні лексикографічні пам'ятки»*, який складається з шести підрозділів, Ірина Романівна Сус детально проаналізувала друкований (*"Прирѫчный словарь славєно-польскій... "* (Львів, 1830) Й. Левицького) та чотири рукописні словники. Ретельно опрацювавши досліджувані лексикони, авторка з'ясувала, що джерелами української частини пам'яток слугували словники: «Słownik języka polskiego» Б.-С. Лінде – для «Матеріялів до словаря русскаго» І. Лаврівського; церковнослов'янсько-польські словники (Супрасль, 1722), (Почаїв, 1751, 1756, 1804 рр.) – для «Прирѫчного словаря славено-польского…» Й. Левицького; живе народне мовлення з різних ареалів південно-західного наріччя – для «Словаря языка южно-руского» І. Вагилевича, «Матеріялів до словаря руского» Й. Скоморовського, «Прирѫчного словаря Полско-словеньского і Народно-Рѫского …» Т. Витвицького.

У макроструктурі словників, окрім апелятивної лексики, Ірина Романівна виявила онїми інших класів: антропоніми (серед них – андроніми, біблієоніми, міфоантропоніми), геортоніми, космоніми, міфоніми, полісоніми, потамоніми, хороніми, хрематоніми та ін. У досліджуваних словниках авторка виділяє лексику церковнослов'янської мови української редакції (у «Прирѫчному словарі …» Й. Левицького) та народнорозмовної мови (у пам'ятках І. Лаврівського, І. Вагилевича, Й. Скоморовського, Т. Витвицького). Ірина Сус доходить цікавих висновків, що лексика української народнорозмовної мови, зафіксована в досліджуваних лексиконах, репрезентує різні ареали говорів південно-західного наріччя, що пов'язуються з місцевостями, з яких походили лексикографи. Зокрема у «Матеріялах до словаря русскаго» зафіксовано лексику з особливостями лемківсько-бойківського-

надсянського суміжжя, у «Прирʼчному словарі …» Т. Витвицького з діалектними ознаками буковинсько-покутсько-подільського суміжжя.

У словниках, які уклали діячі «Руської трійці» І. Вагилевич та Й. Скоморовський, представлена лексика з ареалів наддністрянського, бойківського, гуцульського, буковинсько-покутського, закарпатського говорів, де лексикографи здійснювали етнографічні експедиції. Схвально, що всі свої судження І. Сус підтверджує ілюстраціями із досліджуваних пам'яток.

Заслуговує на позитивну оцінку третій розділ «*Українсько-польські словники XIX ст. як пам'ятки притекстової лексикографії та як матеріали в періодичних виданнях*», в якому схарактеризовано шістнадцять друкованих і рукописних пам'яток. Дослідниця виявила, що здебільшого в цих працях українську лексику зафіксовано польською графікою й укладено за алфавітом польської мови.

Важливо, що дисертантка класифікувала лексику пам'яток притекстової лексикографії за тематичними групами, а саме: «абстрактні назви», «церковно-релігійні назви», «назви на позначення родинних стосунків», «назви осіб за родом занять», «назви предметів побутового вжитку», «ботанічні назви», «зоологічні назви» та ін. У бойківському та гуцульському словничках І. Вагилевича, гуцульській пам'ятці Я. Ґреґоровича також представлено «назви орографічних об'єктів», «назви реалій пастухування», «назви реалій лісосплаву» тощо.

Кожен розділ дисертації містить чіткі, аргументовані висновки; роботу завершують короткі висновки-узагальнення, які в дисертації не реферують змісту дослідження, а, справді, узагальнюють його.

Імпонує, що в "Списку спеціальної літератури" представлено праці зарубіжних науковців (33 позиції), а також чимало робіт, виданих упродовж останніх п'яти років.

Серед обов'язкових позицій особливе місце посідає "Апробація результатів дисертації". Кількість конференцій, у яких брала участь авторка, та їх географія дають можливість стверджувати, що в дисертантки уже сформоване світобачення проблеми і її місця в лінгвістичному просторі, що, безперечно, підтверджує низка публікацій.

Наукову цінність мають також і додатки до дисертації: насамперед додаток Б «Фразеологізми в мікроструктурі «Матеріялів до руского словаря» Й. Скоморовського», який становитиме неабиякий інтерес для мовознавців, оскільки історична лексикографія потребує якнайповнішого словника фразеологізмів.

Отже, проведений аналіз переконує в тому, що дисертація Ірини Сус є самостійним науковим дослідженням актуальної мовознавчої проблеми. Відзначаючи вміння авторки розуміти суть складних лінгвістичних явищ і правильно їх аналізувати, хочу звернути увагу на деякі моменти:

1. У дослідженнях з історії мови особливого значення набуває прискіпливе ставлення до тексту на всіх рівнях, зокрема й точність у наведенні ілюстративного матеріалу. Виявляю неточності й недогляди під час цитування ілюстративного матеріалу та в назвах лексикографічних праць (с. 37 – *«Лексиконъ сирѣчъ словесникъ славенский, имѣющь въ себѣ словеса первыє славенскія азбучныя, посемъ же полскія»*, замість *«Лєѯиконъ Сирѣчъ Словєсникъ Славєнскій Имѣющъ в᾽себѣ, Словєса пєрвѣє Славєнскїа, Азбꙋчныа, посе(м)же По(л)скїа»*; с. 61 – *апръ powietrze*, замість *аиръ powietrze*; с. 63 – *двєръ*, замість *двєрь*; с. 63 – *сєстрѣчищъ*, замість *сєстричищъ* тощо).

2. Вказуючи на тематичні групи лексики, засвідчені в окремих досліджуваних лексиконах XIX ст., авторка не завжди зважає на багатозначність слова, яке може належати до різних тематичних груп. Цікаво, чи на цю багатозначність зважають автори досліджуваних словників у дисертації? Зокрема в роботі І. Сус наведено іменники: *паніматка* (с. 143), *Купало* (с. 64, 86), *одправа* (с. 143), *владика* (с. 143) тощо.

3. Маю деякі застереження щодо потрактування окремих фонетичних явищ. На мою думку, не варто такі східнослов'янські фонетичні явища, як *занепад слабкого* ***ь*** *у формі Д.в. займенника* ***мнѣ***; *[ж] замість [жд]*; *вокалізацію редукованих голосних у словах* ***вєртєпъ волна***; *[у] замість ж* зараховувати до суто українських мовних рис (с. 64). Не погоджуюся з думкою дисертанки, що у словах *шолковный*, *шолкъ* (с. 64) відображено депалаталізацію шиплячих. Це фонетичне явища в історичному мовознавстві відоме як зміна **е** в **о** після шиплячих перед наступним твердим приголосним. Наявність звука [ы] замість [у] у дієслівній формі *бути* (с. 72) – це теж не є народнорозмовною фонетичною рисою, на якій варто акцентувати увагу.

Однак висловлені зауваження не впливають на загальну високу оцінку праці Ірини Сус, роботу якої вважаємо зразком самостійного й сумлінного дослідження, яке відповідає вимогам до наукових студій такого плану.

Дисертація може бути використана для нормативних і вибіркових університетських курсів з історії українського мовознавства, з історії української перекладної лексикографії, з історії мовних контактів; для вивчення дисциплін «Українська діалектологія», «Лексикологія» тощо. Схвально, що результати дослідження Ірини Сус уже

використовують у курсі «Українська рукописна лексикографія у зв'язку з процесами формування і розвитку нової української літературної мови (кін. XIX – поч. XX ст.)» на філологічному факультеті ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Аналіз роботи, автореферату, опублікованих статей дає підстави стверджувати, що дослідження Ірини Романівни Сус "Українсько-польська і польсько-українська лексикографія XIX ст. в українському вимірі", відповідає усім вимогам, встановленим ДАК Міністерства освіти й науки України до кандидатських дисертацій, а його авторка заслуговує присудження їй ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 10.02.01 — українська мова.

17 жовтня 2019 р.

Офіційний опонент —
кандидат філологічних наук
науковий співробітник
відділу української мови
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України Ю.В. Осінчук

Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України
Підпис Ю.В. Осінчука
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар
"17" жовтня 2019р.